

BİR İLKELE BİRİKİM ARACI OLARAK ÖZELLEŞTİRME VE TAŞERONLAŞTIRMA*

**Kapitalist sistem,
EMEKÇİLERİN, EMEKLERİNİ
GERÇEKLEŞTİREBİLECEKLERİ
ARAÇLAR ÜZERİNDE HER TÜRLÜ
MÜLKİYET HAKKINDAN TAMAMEN
AYRILMIŞ VE KOPMUŞ
OLMALARINI ÖNGÖRÜR.
Kapitalist üretim ayakları
üzerinde doğrulur
doğrulmaz yalnız bu ayrılığı
sürdürmekle kalmaz, bunu
çitçide artan boyutlarda
yeniden üretir de.**

Küresel kapitalizm üzerine çok yazıldı çizildi. "Bir yazı daha yazılması bilgi birikimimize ne katacak" şeklinde bir soru bence de her zaman anlamlı bir soru. Bu açıdan düşününce her yazar, yazmak ve yazmamak arasında gidip gelir. Ben de bunu her defasında yaşıyorum. İtiraf etmeliyim ki birkaç kez bu soruyu kendime sesli olarak sordum; ancak yine de yazmaya koyuldum. Belki bu sorunun yanıtı yazının kendisinde gizlidir. Bu yazı dört ayrı yazının ilki olarak tasarlandı. İlk üç yazıda üç farklı örnek üzerinde durulacak. Son yazıda ise bu örneklerden yola çıkılarak küresel kapitalizm çağında sermaye birikimi üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Üç örnek küresel kapitalist çağda sermaye birikiminin üç

Doç. Dr. Ahmet Alpay DİKMEN

A.Ü.S.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi

boyutuna dikkati çekmeyi hedefliyor, bunlar: Devlet, Krizler, Esnek kur sistemine dayalı para politikaları. Bu yazıda küresel kapitalist çağda ilkel birikim aracı olarak 'devlet' olgusu üzerine durulmaya çalışılacaktır. Genel sorunsal olarak, 'devlet olgusu ve devletin kapitalist sınıf için birikim sağlayıcı yönü' belirlenmiştir. Özel sorunsal ise kamu kurum ve kuruluşlarında gerçekleştirilen özelleştirmeler ile kamu hizmetlerinin görülmesi sürecinde gerçekleştirilen özelleştirme ve taşeronlaştırma oluşturacaktır. Yazıda en sonunda söylemem gereken sözü baştan söyleyecek olursam: Bu yazı, 'devlet eliyle gerçekleştirilen her türlü özelleştirme uygulamasının kapitalist sınıf için bir ilkel birikim kaynağı yarattığı'nı iddia etmektedir. Bu nedenle öncelikle ilkel birikimin ne olduğu ve devletle ilişkisi tartışılmaya çalışılacak daha sonra da özelleştirme sürecinin bu modele uygun düşüp düşmediği sorusuna yanıt aranacaktır.

İlkel birikim ve devletin rolü

Marx, Kapital'de ilkel birikimi "ilk günaha" benzetir:

"teleolojide ilk günah efsanesi, bize, kuşkusuz, insanın ekmeğini alın teriyle nasıl yemeğe mahkûm edildiğini anlatır". Emeği ile geçinmek zorunda kalan insan Marx'a göre Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasında somutlanmıştır. Adem ve Havva'nın cennetten kovularak dünyaya fırlatılması, onların dünyalılılaşması, aynı zamanda da, yaşamak için çalışmak zorunda kalmalarını anlatmaktadır. Kapitalist birikim sürecinin ilkel türü de bu "fırlatılma" olgusu üzerine inşa edilmektedir. Ancak Marx'ın ilkel birikime yönelik analizleri esas olarak 15. ve 16. yüzyıl İngiltere'sinde yaşananlar üzerinden yükselmektedir. Marx, 15. ve 16. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkan dönüşümleri, feodal birikim modelinin kapitalist birikim modeline dönüşüm süreci olarak gözler; ve bu süreçte tüm dikkatini, kendi toprağını ya da ortak toprakları ekip biçerek geçimini sağlayan küçük üreticiler ile şatolarda istihdam edilen köle ve hizmetkarların, kapitalist üretim sürecinde yer almak için ücretli işçiler olarak işgücü piyasasına, işsizler ordusunun arasına fırlatılmasına verir. "Fırlatılma" emeğin niteliğinde ortaya çıkan bir dönüşümü açığa vermektedir. Emeğin niteliğindeki dönüşüm üretim sistemindeki dönüşümle

* Bu yazı Genel İş Sendikası tarafından çıkarılmakta olan Emek Araştırmaları dergisinde yayınlanan yazının aynısıdır.

* Marx, Adam Smith'in "previous" (ilk, önceki) kavramını Almacaya "ursprünglich" olarak çevirmiştir. Daha sonra İngilizce'ye çevirenler Marx'ın "ursprünglich" kavramını "primitive", yani "ilkel" olarak çevirmeyi yeğlemişlerdir. Açıkçası bu İngilizce-Almanca-İngilizce git gelinin bir azizliği midir, yoksa Marx eliyle tarihin bize bir hediyesi midir, emin değilim; ama yine de "ilk" ya da "önceki" birikim yerine, "ilkel" birikim sözcüğünün bu özel birikim modelinin ruhunu daha iyi açığa verdiğini düşünüyorum.

uyumlu bir şekilde gelişmiştir; her dönüşüm kendi hoyratlığıyla gelir; 15. ve 16. yüzyıldaki dönüşüm ise birikim sürecine "ilkelliği"* ile damgasını vurmaktadır.

Marx'ın ilkel birikim öyküsünde emeğin işgücü piyasasına tüm çıplaklığıyla fırlatılması öyküsünün yanı sıra anlattığı, bir de üretim araçlarının mülkiyetini, toprak mülkiyetinin el değiştirmesine ait öykü vardır ki, kanımca, bu daha da ilginçtir: Bu öyküde ortak kullanıma ve Katolik kilisesine ait araziler çitlenir ve otlak ve mera haline dönüştürülür. Ortaklık üzerinden kullanılan ve birçok insanın geçim aracı olarak hizmet edilen ortak alanlardan, bu alanları ekip biçerek yaşayan insanlar sürülür; arazi artık ekim-dikim faaliyetleri için kullanılmamaktadır. İnsanlar kentlere sürüldükten sonra otlak ve meraları korumak için artık sadece birkaç çoban görev yapmaktadır. Birinci ve ikinci öyküyü bir arada düşündüğümüzde, üretim sistemindeki dönüşümün hem emeğin niteliği hem de üretim araçlarının niteliğinde bir dönüşümü zorunlu kıldığı açığa çıkmaktadır.

Öyleyse Marx'ın saptadığı gerçekliği bir soru ile günümüze taşımaya çalışalım: Bu dönüşüm farklı şekillerde ancak aynı şekilde emeğin niteliği ve üretim araçları mülkiyeti üzerinde aynı tür etkiler yaratarak yeniden yaşanmış mıdır? Aynı soru farklı biçimlerde de olsa uluslararası literatürde de sıkça tartışılmaktadır. Kanımca, salt Marxist metinlerin içerisinde kalarak bile, Marx'ın ilk günahla 15. ve 16. yüzyıl arasında kurduğu analoji dolayısıyla, ilkel birikim olgusunun tarihin farklı dönemlerinde yinelenmediği şeklinde bir vurguya sahip olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Ancak uluslararası literatürde yapılan tartışmalara yönelik yanıtı daha farklı bir yerden, Türkiye gerçekliğinden vermeyi tercih etmekteyim. Bugün ilkel

birikim konusunda yürütülen tartışmanın önemli bir kısmı ilkel birikim olgusunun tarihin belli bir döneminde ortaya çıkmış ve bitmiş bir olgu olup olmadığını sorgulamaya yönelik. Bu yazı ve bu yazı etrafında örgütlenecek olan düşünceye göre ise, 'ilkel birikim, kapitalist dönüm noktalarının hepsinde ortaya çıkmaktadır', dolayısıyla Fordist (tekelci kapitalist) üretim tarzından küresel kapitalizm dönemine geçiş sürecinde de yeniden yaşandığı iddia edilebilir. Marx cennetten kovulan ilk insanlarla, 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başında "evi ve şatoyu boş yere dolduran hizmetliler ile uşaklar takımına yol verilmesi" arasında bir benzerlik kurar. Hizmetliler ve uşaklar şatolardan kovulunca "emek pazarına serbest bir proletarya yığını" da sürülmüş olmaktadır. (Marx, 1986: 734)

Kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür. Kapitalist üretim ayakları üzerinde doğrular doğrulmaz yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, bunu gitgide artan boyutlarda yeniden üretir de. Bu nedenle kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçilerin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli emekçilere dönüştürür. İlkel birikim denilen şey, bu nedenle, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir. İlkel olarak görünür, çünkü sermaye ve buna uygun düşen üretim tarzının tarih öncesi aşamasını oluşturur. (Marx, 1986: 731) Yani kapitalist birikim, emek ve sermaye arasındaki çelişkinin yoğunlaşması süreci

ise eğer, emek ve sermayenin karşıt kutuplarda kümelenmesi de demektir aynı zamanda. Bu süreçte arada kalanlar kabul edilebilir değildir. Lonca sistemine bağlı olarak çalışan feodal üretici ya da şatoları boş yer dolduran hizmetlilere ve uşaklara artık gerek yoktur, Kapitalist üretimin ücretli emeğe dayanan sermaye birikim modelinde bu kişilerin emek pazarına "fırlatılmaları" gerekmektedir. Marx'ın bahsettiği süreç aslında sermayedarın sermayesini artırırken bunun önemli bir kısmını, özellikle küçük üreticileri proleterleştirerek yaratmasına dayanır. Ancak bu süreç aynı zamanda da feodal düzenin ve lonca sisteminin yarattığı görece güvenceli sistemin çözülerek, emekçilerin, emeklerini satarak geçinen yeni "ölgür-köleler" haline gelmelerini de ifade etmektedir. Demek oluyor ki, üreticiyi ücretli-işçi haline getiren tarihsel hareket, bir yandan bunların kölelikten ve loncaların koydukları bağlardan kurtulmaları olarak görünüyor; (...) ama öte yandan, bu yeni özgürleşmiş kimseler, sahip oldukları bütün üretim araçları ile, eski feodal düzenlemelerin sağladığı her türlü güvenceler elinden aldıktan sonra*, ancak kendi kendilerinin satıcısı haline geliyorlar. (Marx, 1986: 731)

Bu yeni ilişki kölelik biçiminde bir değişimdir de aynı zamanda; feodal sömürünün kapitalist sömürüye dönüşme aşamasında ortaya çıkmaktadır (Marx, 1986: 732). Bunun ötesinde ve hepsinden önemlisi işgücü piyasasına

* Altı çizgiliiler bana ait.

fırlatılan ücretli köleler artık eskisine göre daha da zor şartlar altında yaşamaktadır. Beylik kitaplarda sadece "kölelikten özgür insana" giden yol olarak tanımlanan bu tarih dilimi aynı zamanda da feodal düzenin sağladığı her türlü güvencenin feodal kölelerin ve küçük üreticilerin elinden alınması anlamına gelmektedir. Güvenceli ve ömür boyu çalışan eski kölelerin, güvencesiz bir biçimde işgücü piyasasına fırlatılması, ortak kullanımdaki toprakların ve kilise mallarının yağmalanması yoluyla gerçekleşmektedir. Ailesiyle birlikte onlarca çiftçinin geçimini sağlayacak büyüklükteki topraklar çitlenmekte, ya ancak birkaç çobanın kolayca dolaşabileceği otlaklar haline gelmekte ya da bunların üzerine yeni zenginlere ait malikâneler kondurulmaktadır. "Manastır toprakları açgözlü saray gözdelerine bağışlanmakta ya da spekülâtlörlere yok pahasına satılmaktadır" (Marx, 1986: 738).

Benzer bir uygulama günümüzde de özelleştirme uygulamalarıyla yaşanmaktadır. "İlkel" olarak adlandırılan devlet girişimciliği çökertilip, "toplumun sırtında bir kambur" olarak görülen işletmeler bir bir satılırken, aynı zamanda işgücü piyasasına ve emeğin niteliğine de temelden bir müdahale gerçekleştirilmektedir. Görece güvenceli bir sistem altında çalışan kamu emekçileri, özelleştirme furyasında bir bir işlerini yitirmekte, kamuya ait kuruluşlar "çitlenmekte" ve özel sektöre, "açgözlü saray gözdelerine bağışlanmakta ya da spekülâtlörlere yok pahasına satılmaktadır". Kamu işletmeleri, niteliği itibariyle kamunun ortak mülkiyetine aittir ve kamu ortak mülkiyetinin en modern aygıtı olan 'devlet' elinde toplanmıştır.*

Refah devletlerinde küresel kapitalizme geçiş süreci Marx'ın Kapital'in birinci cildinde anlattığı türden bir

ilkel birikim olgusunun yeniden örgütlenmesine önyak olmuştur. İlkel birikimin nesnesi bu kez 15. ve 16. yüzyıllarda olduğu gibi ortak tarım alanları ve kiliseler ile bunların sağladığı görece güvenceli istihdam türleri değildir. Yeni birikimin kaynağı 'devlet' ve 'devletin örgütlenmiş ekonomik etkinliklerinin tümü'dür. Devlete ait kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu hizmetlerinin özgün yapısı çözülmekte; bunlar, bir yandan zenginliklerinin özel sektöre devri, diğer yandan da güvenceli istihdam olanaklarının çözülmesi yoluyla küresel kapitalist birikim modelinin emrine sunulmaktadır. Devlet mülkleri "çitlenip", "açgözlü saray gözdelerine" ya da devletin şurasına burasına sızmış yeni talan gruplarına, "bağışlanmakta ya da spekülâtlörlere yok pahasına satılmaktadır". Benzer biçimde kamu eliyle görülen kamu hizmetleri, taşeron firmalar eliyle gördürülmekte, gerek emekçilere dayatılan yeni çalışma koşulları, gerek kamu hizmetlerine biçilen fiyatlar

üzerinden vurulan vurgunlar yeni birikim modelinin talan ekonomisini güçlendirmekte; piyasa tarzı 'özgür girişim', emekçileri, kelimenin tam anlamıyla, 'ücretli köleler' konumuna itmektedir.

Tüm bunlar da yasal yollardan, Parlatmentonun çıkarttığı yasalar aracılığıyla yapılmaktadır. Günümüzde uygulanıyorlar, Marx'ın yazdıkları ile birebir aynıdır: Bir yandan feodal sistemin malları yağma edilirken diğer yandan yeni toprak sahiplerine ilişkin yasal ayrıcalıklar getirilmekte, bu nedenle devlet vergi zararına uğramakta, devletin uğradığı zarar da halk kitlelerine yüklenen vergilerle telafi edilmeye çalışılmaktadır (Marx, 1986: 740). (...) Yağmanın, Parlatmento aracılığıyla yapılan şekli, ortak toprakların çevrilmesi konusunda yasalar, bir başka deyişle toprak beylerinin, halka ait toprakları özel mülkiyetlerine geçirmeleridir" (Marx, 1986: 741). (...) Yeni devri, devlet toprakları üzerinde şimdiye kadar uygulanan hırsızlığı, büyük

* Burada ortaya konulan Weberyen devlet algısının Marxist devlet algısı ile uzaktan yakından bir ilgisinin olmadığını bilmekle birlikte yine de kullanma gereksinimi duydum. Nedenini izleyen bölümde açmaya çalışacağım.

yağmalar biçimine sokarak resmen açmış oldular. Bu mülkler, ona buna dağıtıldı, gülünç fiyatlarla satıldı ya da düpedüz gasp edilerek özel mülklere katıldı. (Marx, 1986: 740)

Sermayenin ilkel birikimi bu yolla gerçekleşmekte, yeni kapitalist sınıfa ucuza veya bedava üretim aracı, toprak mülkü sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra daha fazla işsizlik yaratılarak emekçilerin iş bulmak için kendi arasındaki rekabetini kızıştırılmakta; kapitalistler için daha ucuza çalışmaya razı işçi yığınları yaratılmaktadır.

Her geçen gün Türkiye'de işsizlik daha fazla artmaktadır. İşsizlik artışının KİT istihdamının daraltılması ile yakın ilişkisi vardır. Rakamlarla göstermek gerekirse, 1990 yılında 643 bin kişi olan toplam KİT çalışanı, 2002 yılında 385 bin kişiye indirilmiştir. Bu demektir ki 12 yıl içerisinde 258 bin kişi işgücü piyasasına, hem de güvencesiz çalışma koşullarının ortasına fırlatılmıştır. Özelleştirilme sonucu 1998 yılı itibariyle işten çıkarılma oranı yüzde 68'i, sendikasılaştırma oranı yüzde 72'yi bulmuştur. Bu dönem zarfında kayıtdışı istihdam 5 milyona yaklaşmıştır. (Siyasi Gazete, Nisan 2005) Bu demektir ki, kamuda istihdamın daraltılması ile kayıtdışı istihdam artışı arasında pozitif bir ilişki vardır. Güvenceli çalışma olanağını yitirmiş yığınlar 'hangi koşulda olursa olsun herhangi bir işte çalışmaya' eğilimli hale gelmektedir. Kamu istihdamı kapitalizmin tımar aletidir. Tımarlanmamış bir at ne kadar vahşi bir görünüm arz ederse günümüzde kapitalizm de aynı vahşilikte hareket etmektedir. Ancak daha fazla kazanarak... Kapitalist birikim modeli daha fazla işsiz, daha fazla kamu mülkü ve talan özmektedir. Marx'ın 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl İngiltere'si için yazdıklarının, günümüzde özelleştirme pratikleri sonrası yaşananlarla benzerliğini görmemek için

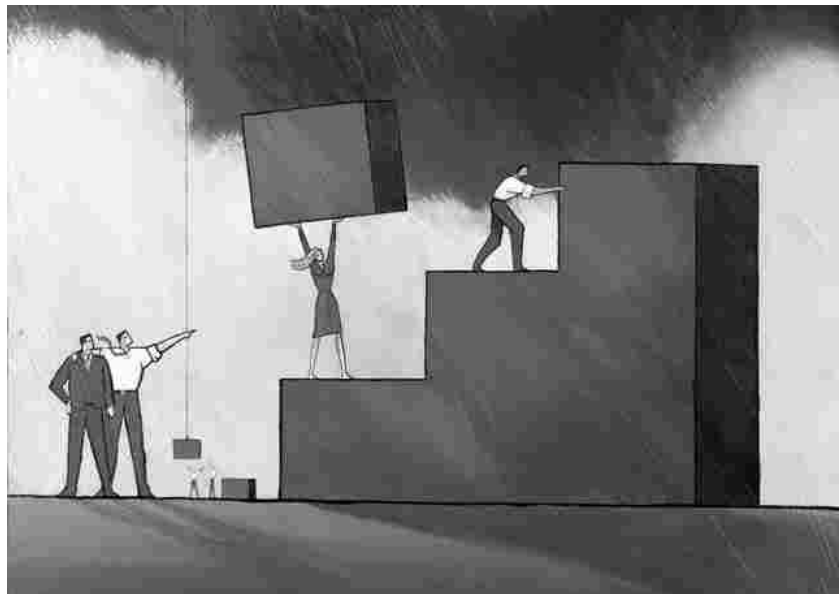
sanırım kör olmak gereklidir. Özelleştirilen kuruluşların özel sektöre, hükümetlere yakın çevrelere peşkeş çekildiği, bedelinin çok çok altında satıldığı söylentileri ayyuka çıkmış durumdadır. Buradan yola çıkarak "yeni dönem yeni bir tür ilkel birikim mi yaratmaktadır" sorusu daha da fazla anlam kazanmaktadır.

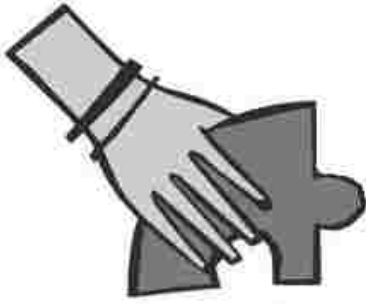
Fordist devletten küresel devlete

Burada Fordist devlet diye adlandırdığımız birikim modeli 1930'ların ortalarında ABD'de, 1945 sonrası dünyada yaşanan, kimlerinin refah devletleri, kimilerinin sosyal devlet diye adlandırmayı yeğlediği ve kabaca 1980'li yılların başına kadar süren devlet biçimlerini adlandırmak için kullanılmaktadır. Bu devlete Fordist dememizin nedeni, devlet yönetim tarzını üretim süreci ile birleştirme çabasıdır. Fordizm, emek verimliliğinde bir artış sağlayarak üretimde de buna denk bir artışı öngören bir üretim biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Standart parçaların basitleştirilmiş iş ve tekdüze

bir işbölümü etrafında monte edilmesi esasına dayanan sistem bu sayede maliyetleri en aza indirerek ölçek ekonomileri (tasarrufları) (economies of scale) sağlamakta ve kârı en çoklaştıracak bir üretim hacmine ulaşabilmektedir. Sistemin ikinci önemli maliyet tasarruf ögesi ise çeşit ekonomileri (economies of scope) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca, dikey ve/veya yatay entegrasyona giderek aynı işletmede farklı malların üretilmesi yoluyla sabit sermaye giderlerinin farklı ürünler arasında bölünmesi ve böylece bir maliyet tasarrufu sağlanması esasına dayanır.

Fordist sistem ilk çıktığı yıllarda Fordist yığın üretim tarzının dünyayı bir tüketim cenneti haline getirerek insanları özgürleştireceği ve büyük bir refah sağlayacağı inancıyla çok güçlü bir ideolojik çıkış da yapmıştır. Bu inanç kısmen de doğrudur. Öncelikle, Ford'un fabrikası ilk üretime başladığı yıllarda işçilerine eski ücretlerinin 2 ile 4 katı kadar fazla ücret vererek işçilerin gelir seviyelerinde reel bir artış yaratmıştır. İkincisi ise Fordist sistem merkez ülkeler için refah devleti uygulamalarını, çevre ülkeleri için ise uluslararası Keynesgil uygulamaları zorlamıştır, çünkü Fordist sistem bir yandan güçlü

bir yığın üretim sistemi iken diğer yandan da tüketim toplumunun yaratılmasını zorunlu kılmaktadır. Taylorist ilkelerin hayata geçirilmesi olarak da adlandırabileceğimiz Fordist üretim sistemi işçi verimliliklerindeki artışın olanaklı kıldığı üretim artışıyla bağlantılı bir ücret artış politikasını (Clegg, 1990: 178) ve tüm bunlarla bağlantılandırılabilir.

toplumsal bir gelir artışını zorunlu kılmaktadır. Yığın üretim olgusu, üretim miktarıyla uyumlu bir talep düzeyini zorunlu kılmaktadır, aksi durumda arz fazlası krizlere yol açacaktır. Dolayısıyla refah devleti uygulamalarının öncülleri 1900'lerin başında üretime başlayan Ford'un fabrikasında gizlidir. Fordist sistemin yaygınlaşması yığın üretimi artırmıştır. Yığın üretim de denk bir yığın tüketimi zorunlu kılmaktadır. Yığın üretim-yığın tüketim dengesi kurulmazsa 1929'daki Büyük Buhran benzeri krizler ortaya çıkmaktadır. Bu nedendir ki

1940-1975 arasındaki dönemde Keynesgil politikalar yardımıyla toplumsal talebi sürekli canlı tutmak devletlerin en önemli ödevi olarak görülmektedir. Klasik Keynesgil politikalar, yani talebi sürekli canlı tutabilmek için devletin tam istihdam politikalarına yönelmesini veya bunu yapamıyorsa bile işsizlik sigortası gibi tedbirler uygulayarak herkesi bir biçimde tüketiciler arasına katma çabalarını bu çerçevede değerlendirmek gerektiği kanısındayız.

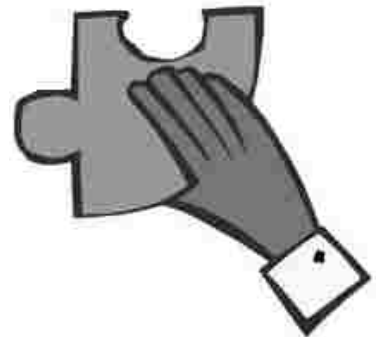
Tüketimi canlı tutmaya yönelik tedbirler çevre ülkeleri açısından da uluslararası Keynesgil politikalar yardımıyla düzenlenmiştir. Bretton Woods Sistemi'nde doların uluslararası dolaşımı yoluyla çevre ülkelerinde canlandırılan tüketim ve yatırım talepleri, bu ülkelerde sanayileşme çabalarının artmasına, köyden kente göçlere, bu yolla nüfusun daha büyük ölçüde işçileşmesine ve işçileşen nüfusun da daha yoğun olarak tüketime katılmasına yol açmıştır. Hem yatırım mallarına hem de kentlerde yığılmış göçmen nüfusu beslemek için gıdaya ihtiyaç duyan çevre ülkeleri, merkez ülkelerinden daha çok yatırım malı ve gıda yardımı talep etmek zorunda kalmışlardır.

Kısaca söylemek gerekirse Fordist model, 'devlet-yığın üretim-kapitalist sınıf' sacayağında iş gören, tüketimi sürekli, tüm katmanlara yayılmış durumda ve yüksek tutmayı hedefleyen, bu yolla kapitalist sistemin talep darlığından kaynaklanan krizlerini aşmaya yönelik bir model üretmektedir. Devletin talep yaratıcı faaliyetleri bu sistemde başat rol oynamakta; devlet, toplumsal düzeyde tam istihdam hedeflenmekte; özellikle geri kalmış ülkelerde özel sektörün istihdam yaratamadığı durumlarda devlet istihdam yaratmaya yönelmekte; kamu yatırımları bir yandan istihdam ve tüketim yaratarak, diğer yandan da özel sektörün gereksinim duyduğu alanlara yatırım yaparak

kapitalist sınıfın gereksinimlerini karşılamaktadır. Sonuç, gittikçe büyüyen, mülkleri ve etkinlikleri ile ekonomik gücün motoru olan bir devlettir. Daha sonraki yıllarda devlet 'varlıkları', bu nedenle iştah kabartmış, talan ekonomisine dayalı bir birikim modelinin nesnesi haline gelmiştir. yaratarak, diğer yandan da özel sektörün gereksinim duyduğu alanlara yatırım yaparak kapitalist sınıfın gereksinimlerini karşılamaktadır. Sonuç, gittikçe büyüyen, mülkleri ve etkinlikleri ile ekonomik gücün motoru olan bir devlettir. Daha sonraki yıllarda devlet 'varlıkları', bu nedenle iştah kabartmış, talan ekonomisine dayalı bir birikim modelinin nesnesi haline gelmiştir.

Fordist dönemde kapitalist üretim tarzı uluslararası bir işbölümüne de sahip olmuş ve az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin hammadde ve yarı mamul mal gereksinimini karşılayacak şekilde bir üretim örgütlenmesi içerisine girmişlerdir. İthal ikameci kalkınma modeli çerçevesinde, gelişmiş kapitalist ülkeleri yakalayabilme yoluna girmiş

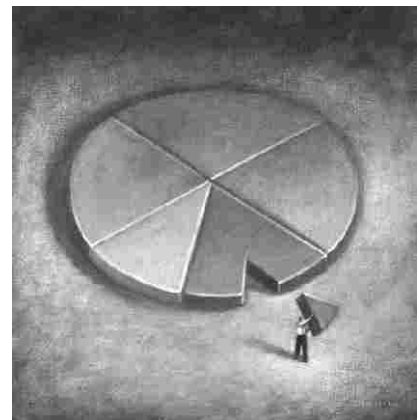
olan geri kalmış ülkeler, gelişmiş kapitalist ülkelerin makine ve teçhizatına bağımlı kılınmış, bütün dünyada uluslararası Fordist bir sistemin yaygınlaşmasına olanak hazırlamıştır. Dünya üretimi uluslararası yeni bir işbölümünün ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Merkez ülkeleri mamul durumda yatırım ve tüketim malı üretirken, az gelişmiş ülkelere düşen görev yarı mamul mal ve hammadde üretmektir.

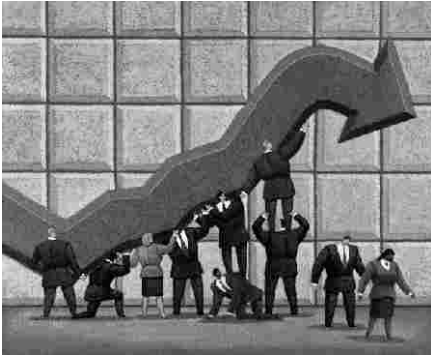
Bu anlamda devlet gücünün sınıfsal çıkarı hizmet etmediği, genel çıkarı gözetmediği yönündeki iddialar aslında tamamıyla boştur. Refah devleti modelinde kapitalist birikimi garanti altına alan da, kapitalist birikimin artırılması yöntemlerini geliştiren ve bu sınıfın yolunu temizleyen de yine büyük oranda devletin kendisidir. Yaşanan gerçekliğe günümüz algısına bakıldığında durum bu yönde görünse bile; yine de 1945-1975 tarihleri arasında yaşanan refah devletlerinin 'kamu algısı', 'aldatıcı' da olsa güzeldir. En azından, kapitalizm açısından belki de insanlığın yaşadığı en güzel, en eşitlikçi yıllar bu dönemde yaşanmıştır. Sanırım bu nedenledir ki, Fransızlar bu döneme "otuz zafer yılı" anlamına gelen "trente glorieuse" adını vermektedir. Refah devletleri en az diğer kapitalist dönemler kadar güçlü bir kapitalist birikim modeli yaratmıştır. Devletin 'gerçek' rolü de elbette bu birikim modelini desteklemek üzerinden ortaya çıkmaktadır. Ancak, ilginçtir, bu dönemde ortaya konulan birikim modeli bataklıkta biten bir gül gibi 'inceliklere sahiptir', bu incelikler de Fordist üretim tarzının yarattığı birikim modelinin paradokslarından/zayıflığından kaynaklanmaktadır. Bu paradokslar, duygusal bir Frankenshtein, sulu gözlü bir ucube yaratmıştır. Bu dönemde kapitalizm örgütlenmesi, "herkese iş", "herkese iş güvencesi", "herkese tüketim olanağı" üzerinden kurulmuştur. Bu yapı elbette kapitalist birikim

modelini besler niteliktedir, ancak aynı zamanda da büyük insan yığınlarının yüzyıllardır yüz yüze kaldığı işsizlik, fakirlik, açlık olgusuna da belli oranda bir çözüm üretmiştir. Doğrudur! Bu sistem sadece kapitalizmin paradokslarının da bir ürünü değil, sosyalizmin gücünün kapitalizmi sürüklediği bir yoldur da aynı zamanda. Yine de sonuç olarak tüm bunların ardından ortaya çıkan model bugünkü ile karşılaştırılmayacak kadar 'insani'dir; ve bu modelin örgütleyici gücü ise 'devlet'tir. Devletin iktisadi gücü ve girişimcilik niteliği, kapitalizmin tıkandığı noktalarda devreye girmekte ve kapitalizmin önünü açmaktadır. Önünü açma yöntemi ise, genellikle, tüketim olanağı ve istihdam yaratmak şeklinde olmaktadır. Kısaca devlet, tüketimi kısıktırmaktadır. Bunu ister işsizlere işsizlik sigortası adı altında havadan para vererek, ister kurduğu işletmelerde halka istihdam yaratarak yapsın, sonuçta asıl işlevi kapitalizmin tüketim darlığı nedeniyle krize düşmesini engellemektir.

Sistem bir kez ekonomik olarak rahatlayıp, kendi yolunda yürümeye başlayınca politik rahatlığı ve örgütlenme özgürlüğünü de beraberinde getirmiştir. Refah devleti yılları en iyi demokrasi deneyimlerinin verildiği yıllardır da aynı zamanda. Refah devletlerinin ortadan kaldırılmasıyla birlikte demokrasi de işlemeze hale gelmiştir. Çünkü demokrasi ancak örgütlenme özgürlüğü ve örgütlü toplumla birlikte yürüyebilir. Küresel kapitalist model, başta işçi sınıfı örgütleri olmak üzere her türlü örgütlülüğe tahammülsüzdür. Kitlelerin örgütlenmesini engellemek için her gün yeni bir icatla kitlelerin karşısına çıkmaktadır. Ne zamanki 1980 sonrasında refah devletlerini yıpratmaya ve emekçilerin ekonomik ve sosyal kazanımlarını elinden almaya yönelik uygulamalar başlamıştır, beraberinde tüm dünyada kapitalist demokrasi de zayıflamaya başlamıştır.

Bu dönemin özellikle bizim gibi ülkeler açısından kazancı, kamu istihdam tarzları ile tanışmaktır. Kamu hizmetlerinin kamu eliyle ve kamusal süreçlerde verilmesi gerektiği fikri güç kazanmış; buna bağlı olarak da emekçilere önemli oranda güvenceli istihdam olanakları sağlayan ve kamu hizmetini güvenceli istihdam modelleri altında çalışan kamu personeline bırakan bir model egemenlik kazanmıştır. Çok Weberyen gibi görünen bu 'kamu' algısı, sonuç itibarıyla belirli oranlarda insanlığın genel çıkarına da hizmet etmiştir. Refah devletleri sisteminin en önemli özelliklerinden birisi olan güvenceli istihdam, emekçi kitlelerin de en büyük kazançlarından biridir. Kamuda önemli miktarda personelin güvenceli bir şekilde çalışması, özel sektör istihdam politikalarını da olumlu yönde etkilemekte, özel sektör istihdamını da kamu sektörü istihdamına benzer bir biçimde güvenceli istihdam modellerine yönelmeye zorlamaktadır. gerektiği fikri güç kazanmış; buna bağlı olarak da emekçilere önemli oranda güvenceli istihdam olanakları sağlayan ve kamu hizmetini güvenceli istihdam modelleri altında çalışan kamu personeline bırakan bir model egemenlik kazanmıştır. Çok Weberyen gibi görünen bu 'kamu' algısı, sonuç itibarıyla belirli oranlarda insanlığın genel çıkarına da hizmet etmiştir. Refah devletleri sisteminin en önemli özelliklerinden birisi olan

güvenceli istihdam, emekçi kitlelerin de en büyük kazançlarından biridir. Kamuda önemli miktarda personelin güvenceli bir şekilde çalışması, özel sektör istihdam politikalarını da olumlu yönde etkilemekte, özel sektör istihdamını da kamu sektörü istihdamına benzer bir biçimde güvenceli istihdam modellerine yönelmeye zorlamaktadır. Küresel kapitalizm, ilk başta, refah devletlerine karşı bir saldırı örgütlemek demektir. Küresel kapitalist dönemde, başta devlet eliyle örgütlenen güvenceli istihdam modelleri olmak üzere, devlete ait her türlü olumlu nitelik 'olumsuz' olarak ifşa edilmiş; devlet, piyasa sisteminin işlemesinin önündeki en büyük engel olarak algılanmaya başlanmıştır. 1980 sonrası her türlü politik kavgaanın merkezinde 'devlet' vardır. Devlete bakış açısı klasik politik kutuplaşmaları bir yandan eritirken diğer yandan da yeni tür kutuplaşmalar yaratmıştır.

Küresel kapitalist birikim modeli duygusal Frankenstein'in duygularını köreltmış, ucubeyi canavara çevirmiştir. Küresel üretim modelleri altında Fordizmin paradoksları çözülmüştür (ayrıntılı bilgi için bkz.: Dikmen, 2000). Yeni üretim sistemi altında ürünlerin ekonomik ömrü hiç görülmediği kadar kısalmış, yeni modellerin piyasaya sürülme hızı artmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinde birbiriyle rekabet halindeki az gelişmiş ülke üreticileri çok ülkeli şirketlerin (ÇÜŞ) küresel bazda örgütlenmiş üretimlerine katkı sağlamak için birbirleriyle

kıyasıya yarışmakta, sonuçta az gelişmiş ülke üreticileri her gün daha çok kaybederken, merkezleri gelişmiş ülkelerde bulunan ÇÜŞ'ler bu rekabetten kârlı çıkmaktadır. Yeni sistemde, üretim-tüketim dengesi bir grup zengin aracılığıyla gerçekleştirilebilmekte, insanlığın büyük bir kesimi tüketimden düşürülmektedir. Bu nedenle gelir grupları arasında uçurum her gün biraz daha çok büyümekte, ülkeler ve hatta kıtalar topyekün açlığa mahkûm edilmektedir.

DEVLETTE DÖNÜŞÜM: YA DA DEVLET ELİYLE İLKEK BİRİKİM

1980 sonrası küresel kapitalist devlet yapısını iki temel dönem altında incelemek mümkündür: 1980-1998 ve 1998 sonrası dönemler. Ancak belirtmekte yarar görmekteyim ki esas olarak 1980 sonrası devletin niteliği günümüze kadar değişmemiştir. Nüanslar olsa bile öz olarak aynıdır. 1980-1998 arası dönem, refah

SİSTEMLİ İLKEK BİRİKİM DÖNEMİNE GEÇİŞ TÜM DÜNYADA DA İKİ BÜYÜK KRİZİN SONRASINDA ORTAYA ÇIKMIŞTIR; BUNLAR, RUSYA VE ASYA KRİZLERİDİR. KÜRESEL YÖNETSEL KURUMLAR ARASINDA CİDDİ TARTIŞMALARDA DA KONU OLAN BU İKİ KRİZ, KÜRESEL BAZDA BİR POLİTİKA DEĞİŞİKLİĞİNİ ORTAYA ÇIKARTMIŞTIR.

devletlerinin dağıtılması, reflekssizleştirilmesi, 'anarşist ilkele birikim' dönemine denk gelirken; 1998 sonrası dönem devletin, açık bir biçimde sermayenin hegemonyası altında yeniden örgütlenmesi, reform, ya da 'sistemli ilkele birikim' dönemi olarak görülebilir. Bunları bir miktar açmaya çalışalım.

Dünyadaki dönüşümün

Türkiye'ye yansması uzun sürmemiştir. 1980'li yıllar Türkiye için Cunta sonrası örgütlenen yeni bir ekonomik dönemi açığa vermektedir. Bu dönem 1970'li yıllar boyunca kapitalizmin sergilediği 'sürekli kriz' eğilimini aşmaya yönelik bir dizi tedbirin alındığı dönemdir. Kapitalist birikim süreci tehlikeye girdiği oranda saldırganlaşmış, sonuçta da başta devlet eliyle sağlanan güvenceler olmak üzere halk katmanlarının görece refahına hizmet eden tüm olanaklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 1980 sonrası döneme 'anarşist ilkele birikim' süreci dememin arkasında da böyle bir saik yatmaktadır. 1980-1998 dönemi kapitalist örgütlenmenin en temel niteliği, kural tanımazlığıdır. Açgözlü bir biçimde salt yeni birikim olanakları sağlamak amacıyla her türlü yerli yabancı olanağın seferber edildiği bu döneme damgasını, kuralsızlaştırma (deregulation) kavramı vurmaktadır. Privatization-liberalization-deregulation üçlemesi, kısaca devletin ekonomiden elini eteğini çekmesi, piyasa ajanlarının kendi arasındaki serbest rekabetinin, sistemin motoru haline gelmesi anlamına gelmektedir.

Kamuya ait girişimlerin özelleştirilmesi fikri esas olarak 1985 yılında uygulama alanı bulmuş ve ilk olarak 32 adet KİT ekonomik yaşayabilirlikleri göz önüne alınarak özelleştirilecek kuruluşlar olarak gündeme getirilmiştir. Temel olarak "bırakınız geçsinler" felsefesinin savunulduğu bu dönemde piyasa ajanlarının her türlü faaliyetinin ulusal çıkarı artırıcı yönde etki sağlayacağı tezi ideolojik olarak savunulmuş; kapitalizmin önünü tıkadığı hak etmeyen kişilere doğru dağıtılmasının aracı olur; dolayısıyla devlet piyasanın önünde kaynakların doğru dağıtılmasını engelleyici nitelikte bir etki sağlar. Devletin, başta kamu girişimleri olmak üzere tüm etki araçları elinden alınmalı ve tüm ekonomik güçler piyasanın

işleyiş kurallarına bırakılmalıdır.

1985 yılında start alan özelleştirme furcasını, döviz kurunun serbest bırakılması ve yabancı yatırımcıların Türkiye'ye parasal yatırım yapmalarının olanaklarını hazırlayan 1989 kararları izlemiştir. Hükümet, Türk parasını konvertibl hale getirerek yabancı sermaye akışına olanak tanıyan bir sistemi benimsemiş ve hem mal hem de para piyasalarını küresel finansal rekabete açmıştır. Merkez Bankası, döviz kuru ve faiz oranları üzerindeki kontrolünü büyük oranda kaybetmiş ve bunun sonucu olarak rantiyer faaliyetler tırmanmıştır. Liberalizasyonun son ayağı finansal-rantiyer burjuvaziye ekonomide istediği gibi gelir sağlama olanağı tanıyan 1989 kararları olmuştur.

Dolayısıyla denilebilir ki 1980-1998 dönemi, devletin, piyasayı ekonomik etkinlikleri yoluyla kısıtlayan her türlü faaliyetinin yine devlet eliyle ortadan kaldırıldığı ve piyasanın, piyasa ajanlarının etkinlik alanı haline getirilmeye çalışıldığı dönem olarak görülebilir. Bu dönem, yeni zenginlerin türediği, yeni girişimcilik deneyimlerinin yaşandığı, Denizli, Antep gibi Anadolu'da üretim yapan yeni bir kesimin ortaya çıktığı da bir dönemdir aynı zamanda. Hayali ihracatlar, vergi indirimleri, naylon faturalar çağı.... Açık gözün jandarma olduğu bir dönem...

Devlet, bir yandan özelleştirmelere hız vererek ve ekonomiyi libere ederek, diğer yandan da devletin ekonomiyi üzerine kural koyucu niteliğini ortadan kaldırarak ekonomiyi 'serbestleştirmektedir'. Elbette devletin bu etkinliklerinin tümü aynı zamanda kapitalist gruplara devlet üzerinden kaynak aktarımı ve kapitalist birikimin devlet eliyle sağlanma dönemi olarak da algılanmalıdır. Yine de bu dönem anarşisttir, çünkü bu kaynağın büyük sermayeye gideceğinin açık bir garantisi

yoktur. Bu nedenle geleneksel büyük sermaye gruplarının yanı sıra bu dönemde 'yeni türedi sermaye grupları' ve girişimciler de ortaya çıkabilmiştir.

1994 kriz yılı belki de bu dönemin kırılmasına yönelik ilk işaretlerin alındığı yıldır. 1994'ten başlayarak Türkiye krizler dönemine girmiştir. Bu dönem, yani krizler ve krizlerin kapitalist birikim üzerine etkileri bir sonraki yazımızın konusu olacaktır. O nedenle burada ayrıntılı durmayacağım. Ancak krizlerin, küçük, dinamik Anadolu girişimcilerini sistemden dışlandığını, ÇÜŞ'lerle işbirliği halinde çalışan büyük sermayedarı, özellikle de TÜSİAD grubunun günbegün zenginleşmesine ve büyümesine olanak sağladığını belirtmeden geçmek istemiyorum. Krizler, aynı zamanda da anarşist ilkel birikim modelinin sonunu hazırlamıştır. 'Sistemli ilkel birikim dönemi' olarak adlandırdığım dönemde devlet iktidarı, karar alma mekanizmaları ve uygulama birimleri de dahil olmak üzere doğrudan 'büyük sermayeye' terk edilmiştir. Bunun literatürdeki adı ise "yönetişim"dir.

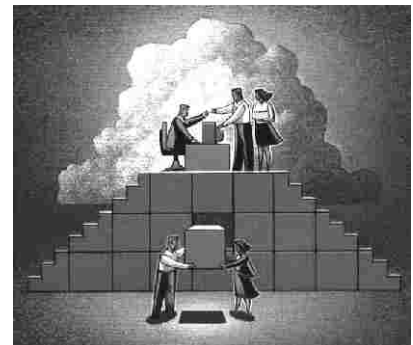
Sistemli ilkel birikim dönemine geçiş tüm dünyada da iki büyük krizin sonrasında ortaya çıkmıştır; bunlar, Rusya ve Asya krizleridir. Küresel yönetsel kurumlar arasında ciddi tartışmalara da konu olan bu iki kriz, küresel bazda bir politika değişikliğini ortaya çıkartmıştır. Buna göre, özellikle Dünya Bankası elitinin IMF elitine eleştirisi şeklinde netleşen politika değişikliğinin fikri çerçevesi "bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler"ci saf liberal görüşe bir eleştiri niteliğinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre, eğer devlet tümüyle ekonomik alandan çekilirse sistem kriz yaratmakta, yolsuzluk ve yoksulluğa yol açmaktadır. Öyleyse sadece "devlet başarısızlığı"ndan değil "piyasa başarısızlığı"ndan da söz etmek mümkündür. Piyasalar, eskiden olduğu gibi devletin doğrudan müdahalesi

ile elbette yönetilemez; bununla birlikte devletin bu kadar işlevsizleştirilmesi de piyasaların çıkarına değildir. Devletin işlevi yeniden tanımlanmalı; devlet, artık, "düzenleyici devlet" olarak algılanmalıdır. Devlet piyasalara doğrudan müdahale etmemeli ama oyunun genel kurallarının çerçevesini çizmeli ve piyasadaki her ajan da bu kuralları bilerek hareket etmelidir. Kuralsızlık piyasaların çıkarına değil zararına olmuştur. Yeni düzenleyici devlet fikri üç farklı örgütlenme etrafında şekillendirilmektedir:

- 1) Düzenleyici üst kurullar,
- 2) yönetim uygulamaları,
- 3) dünyanın her tarafında neredeyse aynı anda ortaya çıkan 'kamu reformları'.

Düzenleyici üst kurullar özellikle sorunlu piyasalara, daha önceden devlet eliyle yönetilen tekel konumundaki piyasalara yönelik temel kuralları belirlemeli, ulusal rekabetin çapını uluslararası rekabet kurallarına ve yerel sektörlerin standartlarını uluslararası standartlara göre genişletmelidir. Bu kurullar etrafında ortaya çıkacak norm ihlalleri de engellenmelidir. Dolayısıyla, mafya tipi örgütlenmeler, Anadolu'nun karakucak güreşen yeni zenginleri için uluslararası normlara uyma zorunluluğu getirilmektedir.

Bu her ne kadar bir tür standart koyma çabası olarak görülse de zaten bu standartlara göre hareket eden büyük sermayedar için bir avantaj, bu standartlardan yeni haberdar olan küçük sermaye sahibi için bir dezavantaj yaratmaktadır. Devlet koyduğu

standartlarla büyük sermayedara, küçük ve orta ölçekli sermayedar karşısında bir avantaj sağlamaktadır. Sermaye birikimi devlet eliyle, büyük sermayedar lehine düzenlenmektedir.

Unutulmamalıdır ki kapitalizm kendi çocuklarını yer. Bir sonraki yazımızın konusu olacak olan bu tema burada da ortaya çıkmaktadır. Devletin düzenleyici niteliği, sermayenin konsantrasyonunu artırıcı yönde etki sağlamaktadır.

Sistemli ilkel birikimin hamurunu yoğuran esas unsur yönetim uygulamalarıyla ortaya çıkmaktadır. Yönetişim uygulamaları "bütün iktidar sermayeye" şiarının kuvvu bulmuş görüntüsüdür ve her görüntü gibi aldattıcıdır. Her görüntü arkasında bir başka gerçeği gizler; yönetim uygulamaları da benzer bir çerçevede örgütlenmektedir. Yeni tür bir demokrasi anlayışı olarak ve ceberut devletin karar alma sürecinde demokratikleşmesi şeklinde sunulan yönetim uygulamaları; arkasında büyük sermayenin iktidarını gizlemektedir. Devletin karar alma sürecinden çekilmesi, karar alma sürecini ve yasama sürecini özel sektöre, özellikle de büyük sermayeye bırakması anlamına gelmektedir. Bu tezimizi test etmek için sizlere Ankara'da herhangi bir yasa tasarısı hazırlama sürecinde oluşturulan yönetim kurullarında TÜSİAD avukatlarının, YASED avukatlarının ya da Koç Grubu'nun etkisini araştırmanızı öneririm. Göreceksiniz ki hemen her yeni yasa tasarısının arkasında bu grupların avukatları mevcuttur ve yasalar bizzat bu grupların avukatları eliyle hazırlanmıştır. Meclise sadece bu tasarıları onaylamak düşmektedir.

Hemen şunu hatırlatmakta fayda görmekteyim ki, küresel kapitalizm altında ulus devletlerin ortadan kaldırılması fikri tarafımdan hiç savunulmamıştır ve savunulmayacaktır da. Küresel

kapitalizmde ulus devlet, ulusal olanın küresele taşınması hedefini benimser. Devlet eliyle ulusal ve küresel bağının kurulması... Dolayısıyla ulusal sermayenin önceliklerini anlamadan küresel sermayenin ulus devlet üzerindeki etkilerini anlayamayacağımız gibi, küreselleşme olgusunun kendisini de anlayamayız. Sermaye birikimi söz konusu olunca küresel olan ulusala içseldir.

Küresel devlet, esas olarak güvenceli istihdam ve tam istihdam modellerine bir saldırdır. Ülkeler, küresel pazara işgücü maliyetleri üzerinden pazarlık yaparak çıkmakta, ÇÜŞ'ler için birer cazibe merkezi haline gelmeye çalışmakta ve sermayedar ya da girişimcisinden çok işgücünü ve doğal kaynaklarını pazarlama yolunu seçmektedir. İşgücü maliyetlerini uluslararası piyasada sürekli ucuzlatmak üzerine kurulan bir sanayileşme projesi, emekçileri en baştan 'kaybetmiş' ya da 'kaybedilmiş' ilan etmektedir.

Aynı sistem diğer yandan da, refah devletleri döneminde kamunun elinde bulunan kuruluşların, bu kuruluşların üretim ve pazar olanaklarının kapitalist sınıfa peşkeş çekilmesi ve bu yolla ulusal burjuvazi için uluslararası sisteme daha etkin bir eklemleme olanağı yaratılması çabası etrafında örgütlenmiştir. Yatırım ortamını iyileştirmek için 'yabancı doğrudan yatırım yarasını' çıkartan devlet, ülke topraklarını yabancı sermayeye tamamen açmaktadır. İlginçtir bu sürece eleştirel bakmaya çalışan yazarlarımızın büyük çoğunluğu bunu ülkenin yabancılara satılması olarak algılamıştır ve bu yönde feveran etmiştir. Oysa 'yabancı doğrudan yatırım yarasının' arkasında böylesi bir çabadan daha çok, ülke ve yatırım simsarlığına çıkan ulusal burjuvaziye kaynak sağlama, yatırım olanakları yaratma çabası gizlidir. Yasama sürecine YASED ve TÜSİAD gibi kurumların etkin katılımları yasanın yabancılara çekmekten

çok, yerli yatırımcıya yabancı ortak arama çabasının ürünü olduğunu düşündürmektedir.

Kamu reformları sürecini ise bundan önceki bölümde tartıştığımız kamu eliyle güvenceli istihdamın ortadan kaldırılması sürecinin yasal düzeyde kendini var etmesi olarak algılamak tamamen ortadan kaldırılması, emekçi halkın tümüyle işgücü piyasasına güvencesiz bir biçimde "fırlatılması" sonucunu doğuracaktır. Bu da açıkça devlet eliyle sermayeye ilkel birikim olanağı sağlanmasından öte nedir ki? gerekmektedir. Önceki bölümde, özelleştirme sonrası kamu personeli rakamlarının önemli oranda (hemen hemen yarı yarıya) azaldığını belirtmiştik. Kamu reformunun hedefi kamu personelinin güvenceli istihdam yapısını tamamen ortadan kaldırmaktır. Dolayısıyla kamu reformunun kendisi ilkel birikimdir. Öncelikle yerel düzeyde yerel yöneticiler etrafında palazlanmış sermaye gruplarının gönendirilmesi, daha sonra da bu grupların büyük sermaye tarafından eritilmesi sonucunu doğuracaktır. Devlete ait, devlet eliyle örgütlenen ve önemli bir kesime güvenceli istihdam olanağı sağlayan kamu istihdamı biçimlerinin kamu reformu aracılığıyla tamamen ortadan kaldırılması, emekçi halkın tümüyle işgücü piyasasına güvencesiz bir biçimde "fırlatılması" sonucunu doğuracaktır. Bu da açıkça devlet eliyle sermayeye ilkel birikim olanağı sağlanmasından öte nedir ki?

Piyasa koşullarında istihdam sadece kamu personelinin sözleşmeliliğe geçirilmesi ile de sınırlı görülmemelidir. Kamu, kendi kendisini sınırlandırmakta, kamu hizmeti verilen her alanda, özel sektörle rekabet imkânlarını göz önünde bulundurmakta, kamu hizmetini özel sektör koşullarında vermeye soyunmaktadır. Kamu hizmeti sunulan her alanda özelleştirmelerin bir başka türü olarak taşeronlaşma süreci de

yaşanmaktadır. Çoğu zaman kamu kaynaklarını da kullanarak kamu hizmeti veren bu kuruluşlarda çalışma koşulları ve ücret düzeyleri, Marx'ın "yeni tür ücretli kölelik" diye adlandırdığı sistemin ta kendisidir. Güvencesiz, sendikası, iş güvenliği olmaksızın, açlık sınırının çok çok altında ücret ödenerek gördürülen bu hizmetler, kamu hizmetinin gördürülüş biçimi bakımından kamunun kamusalılık niteliğini yitirdiğinin de en canlı örneğidir. Kamu hizmeti gören kişiler, kamusalılık ilkesinin doğasına uygun biçimde istihdam edilmelidir. Ancak taşeronlaşma süreci bu alanda çalışan işçileri akıl almaz koşullarda çalışmaya mahkum etmektedir. Tüm bunlar da devlet eliyle, devletin yasal-yönetsel tasarrufları aracılığıyla yapılmaktadır.

TAŞERONLAŞMA ARAŞTIRMASININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

2005 yılı içerisinde Genel-İş Sendikası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme, Toplumsal Araştırma ve Uygulama Merkezi (GETA) ile işbirliği içerisinde bir taşeronlaşma ve taşeronlaşmanın temizlik hizmetleri alanında istihdam süreçlerine etkileri konularının incelendiği bir araştırma gerçekleştirdi. Bu araştırma toplam 435 işçi üzerinde yapılandırılmış anket formu uygulanarak gerçekleştirildi. Bu işçilerden 195'i kadrolu belediye işçisi, 83'ü vizeli belediye işçisi, 87'si belediye şirket işçisi ve 70'i ise taşeron şirket işçisi idi.

Araştırma sonuçlarının konumuz ile ilgili olanlarına biraz yakından bakınca şunlar saptanmaktadır: Temizlik hizmetleri grubu içerisinde en güvencesiz ve en az ücretle çalışan taşeron işçilerin %53.2'si 0-1 yıl arası, %27.4 arası bir kesimi ise 1-5 yıl arası bir zamandır işlerinde çalışmaktadır. Bu sonuç bize bu işçilerin iş değiştirme

TAŞERON İŞÇİLER, TEMİZLİK İŞLERİ SEKTÖRÜNDEKİ EN DÜŞÜK ÜCRETE MAHKÛMDURLAR. HEPŞİ ASĞARI ÜCRET İLE 500 YTL ÜCRET SEVİYESİ ARASINDA ÇALIŞMAKTADIR. BU SEKTÖRDE BU İŞÇİLERDEN DAHA UCUZA ÇALIŞACAK İŞÇİLERİN OLMAMASI BİLE BU İŞÇİLERE İŞ GÜVENCESİ ÇETİRMEMEKTEDİR.

oranlarının çok yüksek olduğu sonucunu vermektedir. Güvencesizlik güvencesizliği getirmektedir. Taşeron işçiler için iş bulmuş olmak bu işte uzun süre kalacakları anlamına gelmez. Bunlar, sürekli bir biçimde işgücü piyasasına "fırlatılmış" şekilde yaşamaktadır. Sürekli fırlatılma hali, istihdam olgusunu baştan malul kılmaktadır. Çalışanlara "çalışma hayatınızdaki en büyük risk nedir?" diye sorulduğunda da % 64.1 oranında "işten atılma" yanıtı alınmıştır. İster görece güvenceli çalışan işçiler olsun ister güvencesiz çalışanlar olsun tümü "işgücü piyasasına fırlatılmaktan" korkmaktadır. Fırlatılma, özellikle güvenceli işgücünün fırlatılması, ilkel birikimi pekiştirir. Güvenceli çalışma, ilkel birikime ket vurur.

İşçilere "taşeronlaşmadan ne anladıkları" sorulduğunda % 64.6'sı "düşük ücret", % 21.1'i "düşük maliyetle çalışma" cevabını vermiştir. Mülakat yapılan işçiler arasında taşeronlaşmayı "sosyal güvenceden yoksun çalışma" olarak algılayanların oranı ise 39.1'dir.

Taşeron işçiler, temizlik işleri sektöründeki en düşük ücrete mahkûmdurlar. Hepsî asgari ücret ile 500 YTL ücret seviyesi arasında

çalışmaktadır. Bu sektörde bu işçilerden daha ucuza çalışacak işçilerin olmaması bile bu işçilere iş güvencesi getirmemektedir. Bir üstteki sonuçta belirttiğimiz gibi bunlar Hades'in elindeki zavallı günahsızlardır. Kapitalist çağda ilkel birikim Hades'in hükümdarlığıdır. Şeytan kendi günahını günahsızlara yükler. Üstelik bu işçiler işyerinde fazla mesai yapmalarına rağmen, % 60.9 oranındaki işçi ek mesai alamadıklarını belirtmiştir. Küresel kapitalizmin büyük icadı "verimlilik"i esas alan istihdam tarzı "ücretli kölelik sistemi"dir.

İşçilerin % 59.1'i toplu iş sözleşmelerinin birinci gündeminin "iş güvencesi" olması gerektiğini savunmaktadır ve işçilerin %75.3'ü "taşeron firma olmasa herkes eskisi gibi belediye işçisi olsa daha iyi olur" fikrine katılmaktadır. Bu iki sonuç birleştirildiğinde ortaya çıkan, iş güvencesinin temizlik hizmetleri sektöründe en önemli sorun olduğunu göstermektedir.

Tüm bu sonuçların Marx'ın "görece güvenceli sistemin çözülerek, emekçilerin, emeklerini satarak geçinen yeni "özgür-köleler" haline gelmeleri" hakkında yazdıkları ile benzerlik içerisinde

olduğunu görmemek neredeyse imkânsızdır. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, görece güvenceli çalışan kamu emekçiliği formunu çözmüş ve kamu emekçilerini, piyasa koşullarında çalışan "özgür köleler" haline getirmiştir. Sermayenin ilkel birikim formuna bürünmüş bu yapısından kapitalistler büyük kârlar elde etmektedir. Hem işgücü piyasasında sürekli işten atılma korkusunu canlı tutarak, hem çalışanları en düşük ücret seviyelerine mahkûm ederek, hem de aşırı miktarda çalıştırıp fazla mesai hakkını vermeyerek. Bunun adı ilkel birikim, ya da "ücretli kölelik" değilse nedir? İlginç bir sonuç da çalışanlara "daha önce hangi işi yaptıkları" sorusu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çalışanların %16.4'ü daha önce kendi hesabına çalıştıklarını belirtirken, %5.8'i daha önce çiftçi olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bir sonraki yazımızın konusu olacak olan "kapitalistlerin kendi çocuklarını yemesi" gerçeği burada da gözlenmektedir. Temizlik emekçilerinin toplam % 22.2'si, kendi hesabına çalışma olanaklarını kaybederek işçilemiştir. Bu sonuç ilkel birikim içerisinde ilkel birikim yaşadığını açığa çıkarmaktadır.

SONUÇ

Küresel üretim süreci Fordist üretim tarzının aksine yığınların işsizliğini arzular. Herkesin tüketimini değil sınırlı bir grubun tüketimini sağlamaya yönelir. Bu anlamda sermaye birikim süreci, kapitalist sınıfın maddi zenginliğinin her anlamda artırılması ve bunların

kesinlikle halk katmanlarıyla paylaşılmaması üzerine oturur. Bir yanda ucuza çalışmaya hazır işsizler ordusu, diğer yanda her gün her türlü olanağı kullanarak daha çok zenginleşen kapitalist sınıf. Kapitalist sınıfın zenginleşmesinin ilk (ya da ilkel) yolu refah devleti döneminde devlete, dolayısıyla kamuya ait olan mal, arazi ve üretim olanaklarının kapitalistler tarafından yağmalanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kamusal olanın yağmalanması, bir yandan kapitalist sınıfa zahmetsiz bir birikim olanağı sağlarken diğer taraftan da kamu kurum ve kuruluşlarında güvenceli bir model altında çalışan emekçilerin işgücü piyasasına "fırlatılmasına", güvencesiz çalışma koşullarına mahkûm edilmesine yol açmaktadır.

Şunu tekrar belirtmekte yarar vardır ki; küresel devlet, ulusal devletin ortadan kaldırılması değil, ulusal öncelikler ve küresel önceliklerin iç içe geçirilmesi sürecidir. Küresel kapitalist süreçte ulusal devletin rolü ortadan kalkmamakta ancak biçim değiştirmektedir. Küresel kapitalist dönemde devletin rolü, ülkeyi uluslararası sisteme eklemleyebilmek için ülkenin yeniden yapılanmasına önayak olmaktadır. Bu anlamda devlet, dönüştürücü bir ajan olarak görev yapmakta, tüm sektörleri ve sermaye yapısıyla ülkeyi küresel norm ve standartlara uygun hale getirmeye çalışmaktadır.

Bunu yaparken de devlet, Marx'ın ilkel birikim başlığı altında anlattığı hikâyeye çok benzer bir biçimde hareket etmektedir. Bir yandan kamuya ait olan, kamusal olan

kurumlar özel sektörün emrine verilirken diğer yandan kamu hizmetinin tanımı değiştirilmekte, devlet ve devletin verdiği hizmetler ticarileştirilmekte, kamu personeli güvencesiz istihdama mahkûm edilmekte, piyasa koşullarında iş yapma kamusalılık ilkesinin yerine geçirilmekte, devletin rolü yeniden şekillendirilmektedir.

Özelleştirilen kamu kurumları ya da taşeronlaştırılan kamu hizmetleri alanında çalışan kişiler ya doğrudan işlerinden kovuldukları için ya da artık bu kurumlara yeni personel alınmadığı için ülke çapında işsizlik düzeyi artmakta, insanlar kitleler halinde işgücü piyasalarına fırlatılmaktadırlar. Dönüşüm sürecine dikkatlerimizi yoğunlaştıracak olursak şu tip bir soru bu yazının temel sorunsalını ortaya koymak açısından hiç de anlamsız durmaz kanısındayım: "daha mikro düzey kapitalist dönüşüm aşamalarında ilkel birikim tarzları kendisini yinelemekte midir?" Marx, feodal üretim sisteminden kapitalist üretim örgütlenmesine geçiş sürecinde ilkel birikim modelinin başat rolünü gözlemişti. Kapitalizm içi daha mikro dönüşüm dönemlerinde de sermayenin bu yeni döneme ayak uydurabilmesi için ilkel birikime ihtiyaç duyulmakta mıdır? Kanımca "evet". Kapitalist sermaye birikiminin temel bir varlık durumu olan ilkel birikim modeli, görünen odur ki, süreklidir ve özellikle sermaye birikiminin çıkmaza girdiği, sermayenin birikebilmek için kendi çocuklarını yemeye ihtiyaç duyduğu dönemlerde yeniden ateşli bir biçimde devreye sokulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Clegg, S. R., (1990), Modern Organizations: Organization Studies in the Postmodern World, Sage Publications, London.
- Dikmen, (2000), "Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi," Toplum ve Bilim, No. 86, s. 281-302.
- Siyasi Gazete, (Nisan 2005), Kamu Mülkiyetini Savunmak, http://www.siyasigazete.net/sayi_14/index.php?SayfaX=30, (15 Nisan 2006).
- Marx, K. (1986). Kapital, I. Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, İstanbul: Sol Yayınları.
- Williams, K., Cutler, T., Williams, J. and Haslam C., (1987), "The End of Mass Production?" Economy and Society, Vol. 16, No. 3, pp. 415-417.